

Петро Лісовський

Концептуальні підходи до розробки української національної ідеї

В статті розглядається національна ідея як засіб національної консолідації в контексті актуалізації цивілізаційного потенціалу українства.

In the article the national idea as a means of consolidation in the context of mainstreaming of civilization building Ukrainians.

Ідейні пріоритети українства є результатом духовного осягнення спільнотою соціокультурних явищ об'єктивної дійсності. Актуальність таких пріоритетів полягає в необхідності усвідомлення мети й прогнозування подальшого розвитку (а також трансформацій) суспільства. При цьому ідея не зводиться лише до фіксації очевидного буття, а віддзеркалює необхідності, можливості та тенденції розвитку соціальної дійсності українства. Відтак, ідейні пріоритети українства є не тільки ланкою рефлексивного відображення дійсності, але й мають невичерпний креативно-евристичний потенціал.

Як зазначав О. Конт у «Курсі позитивної філософії», «ідеї керують світом і визначають його спрямованість... Доти, доки люди не дійдуть згоди відносно мінімуму загальних ідей, необхідних для творення стрункого соціального вчення, народи неминуче залишатимуться в революційному стані. Вони будуть спроможними творити лише тимчасові установи» [9, с. 84]. Адаже принципи й механізми поширення певних ідей у соціумі мають відповідний світоглядний та етично-аксіологічний формат, де розкривається розмаїтість поняття ідеї в полікультурних аспектах.

З цього приводу Р. Арон зауважував, що «не існує інтересу, який не намагався б наряджатися в ідею або не прагнув захиститися нею; нема пристрасті, котра ідеальна або історично необхідна для досягнення певної мети... Аби правильно оцінити вплив ідей, необхідно виміряти інтервал між тим, що було реалізовано в процесі історичного руху, та тим, що могло б бути реалізовано, якби керувалися іншою ідеологією» [1, с. 460]. При цьому варто зазначити, що переконливі ідеї мають силу, вплив і значення для українства, вони співмірні з найвизначнішими еталопами духовної культури. Часто ідеї мають більш потужний потенціал впливу та суспільної консолідації, ніж феномени матеріальної, виробничої та економічної сфери. Адаже ідея, яку несе слово (думка) завжди передре практичним діям людини і супроводжує здійснення запланованого.

Е. Фромм акцентує на тому, що «ідеї вимагають активної думки і виразних почуттів. Якщо ідея зачіпає людей, то вона перетворюється на потужний вид зброї, оскільки породжує ентузіазм і самопошвяту... ідея не буває аморфною і надміру узагальненою; вона завжди специфічна, інформативна і відповідає потребам людини» [14, с. 332]. Іншими словами, успіх втілення будь-якої ідеї в життя залежить від того, чи вдається їй знайти віддзеркалення, відлуння на рівні конгеніальної, світоглядної чутливості та впливу на людей і суспільство.

Чимало ідей, що поодиначі соціально ефективні, поєднуючись у відповідну ієрархічну систему, можуть виявитися зовсім недієздатними: провокативними, деструктивними тощо. І навпаки – ідеї, гармонійно поєднані та вдало вмонтовані у соціальну сферу, здатні підвищити суспільну мотивацію та забезпечити консолідацію спільноти (наприклад, українства). Як зазначає Г. Лебон, «ідеї справляють вплив лише тоді, коли вони, будучи піддані дуже повільній переробці, трансформуються в почуття і осідають у сфері несвідомого. Для навіювання ідей книги мають аж ніяк не більшу силу, ніж слово. Тому зовсім не задля переконання, а з метою бавитися, витрачають філософи свій час

на написання праць. Здебільшого це відбувається з причин вузькості думки і деякого фанатизму, з приводу чого їм не варто заздрити» [6, с. 99].

Історія свідчить про те, що синтез ідей та ідеалів відбувається в духовній сфері українства на етапі формування національних ідей у інших європейських націй, тобто ідеальних образів буття нації, методів, способів та прийомів її самовдосконалення крізь призму базових цінностей спільноти. Взірцем філософсько-мистецького осмислення національної ідеї є окремі праці І. Франка. Філософська рефлексія над національною ідеєю природно тяжіла в його творчому доробку до художньо-образних форм само розгортання, була різновидом духовної діяльності, здатної безпосередньо-чуттєво представити всю відчуту й пережиту повноту присутності в цьому світі конкретної, унікально-неповторної людини і спільноти, мистецтво, надто ж красне мистецтво, з його незрівняними можливостями передавати сокровенне, емоційно-особистісне, є адекватною формою для розкриття внутрішнього багатства національної ідеї як «натурального вислову душі» [4, с. 68]. Це говорить про те, що саме в красному письменстві І. Франко здобував собі належний простір для вільного розмислу над актуальними проблемами духовності українства.

Як зауважує Л. Нагорна, «...в ідеалі національна ідея містить в узагальненому вигляді відповіді на запитання, заради чого живе нація, яким ціннісним орієнтирам віддає перевагу, як реалізує свій творчий потенціал в оточенні інших спільнот? Вона спроможна виконувати різноманітні функції: етнотворчу, інтегруючу, ідентифікуючу, аксіологічну, державотворчу, футурологічну та інші. В процесі своєї об'єктивації національна ідея проходить кілька стадій – від етнічної самоідентифікації людини через самовизначення окремих етнічних спільнот до усвідомлення цілісності соціуму і політичної значущості злагоджених зусиль» [8, с. 176]. Отже, українська національна ідея знаходиться лише на стадії розробки, але оскільки така ідея має світоглядний потенціал, то вона може стати способом та формою реалізації політичного ідеалу українства.

Справжня національна ідея повинна мати дієвий інструментарій національного згуртування, щоб найефективніше актуалізувати цивілізаційний потенціал українства. Саме потреба та цінність національної ідеї обумовлюються її спонукально-об'єднавчими можливостями. Це важливий критерій доцільності генерування, ієрархізації та систематизації національної ідеї на рівні духовних практик українства. Адаже національна ідея – це невід'ємний атрибут нації, генерування якої розпочинається від початку формування національної спільноти. До фази теоретичного осмислення вона існує на емпіричному, «розчиненому» у буденній свідомості рівні. Її теоретико-концептуальному формату притаманні переважно дифузні та дисперсні ознаки, оскільки можна стверджувати, що національна ідея українства являє собою складний морфогенетичний феномен. Структурний зміст такої ідеї складається з трьох шарів, кожен з яких має власну історію становлення, політичні й етнонаціональні особливості та стратегії розвитку.

Найглибший шар – протодержавний, що вкорінений у часах гетьманської доби українства. Адже першими носіями та діяльними провісниками української національної ідеї були учасники національно-визвольної боротьби українського народу часів Хмельниччини. Другий шар – етнічний, що фіксує національне виокремлення українства. Третій шар національної ідеї – політичний, сутність якого зводиться до необхідності усвідомлення консолідації суспільства на спільних політичних, світоглядних і ціннісних основах.

Національна ідея визнає пріоритет національних інтересів та політичної волі українських громадян. У найширшому розумінні національна ідея вважається ідеальним образом буття нації, у якій поєднуються історична пам'ять, традиції, уявлення про добро і щастя із сучасними проблемами, які необхідно розв'язувати на своєму шляху. У цьому відношенні слушною є позиція, що «національна ідея віддзеркалює прагнення народу бути суверенним у вирішенні своєї долі, одержати такі політичні форми самовизначення, які забезпечать економічний, соціальний і духовний поступ» [3, с. 36].

З огляду на ідейні пріоритети українства варто зауважити, що в першій третині ХХ ст. головним напрямком творчості В. Липинського та Д. Донцова була ідея української державності. Обидва діячі творили в умовах переломного періоду, характерними ознаками якого були: криза історичного оптимізму, просвітительської філософії, виникнення ідеологічного вакууму як наслідок ідей позитивізму та критики традиційних ідеологій. Ці дослідники були близькими за світоглядними засадами, основою яких виступав волюнтаризм. Д. Донцов розуміє волю як силу в собі, без якої ні розум, ні інтелект не працюють, оскільки воля виступає як закон життя. Інакше кажучи, Донцов прийняв «“волю до життя” як ірраціональну руйнівну силу всього життя. Для Донцова вияв волі – це не що інше як насолода розросту, виступлення поза власні границі» [2, с. 190].

На брак «вольовості» в суспільній думці українства звернув В. Липинський, котрий мав на увазі «свідому свобідну волю, яка рішає про вибір найкращих методів здійснення хотінь стихійних і про уміння або неуміння цими стійкими хотіннями на підставі даних наук і традицій керувати» [7, с. 271]. За логікою В. Липинського, об'єднати націю ідеєю повної й безумовної незалежності та свободи може тільки та частина нації, яка цю ідею розуміє, сприйняла й може поширити в маси – тобто, інтелектуальна еліта нації, під якою мислитель розуміє українське панство (шляхту). На його думку, бути елітою нації українське панство (шляхта) може тільки за умови зречення «російської», «польської» чи іншої іноземної орієнтації й за умови співпраці з іншими українськими станами, насамперед, хліборобським класом.

При цьому носіями ідеї цивілізаційного «творення світу» були такі українські неоромантики як Микола Євшан, Леся Українка, Тарас Шевченко, Микола Вороний. Маючи на меті мобілізувати «свідоме українство» для потреб «національної робітні», вони забезпечили рельєфність і виразність української національної ідеї. Серед них значне місце посідає Тарас Шевченко, який «вмонтував» в українську духовність достовірні історичні матеріали, міфи, легенди й фольклор, що прижилися в національній свідомості та виявилися евристичними, дієвими і ефективними.

Поняття «українська ідея» запровадив Пантелеймон Куліш, який розумів це поняття як сутність причетності, приналежності до свого власного народу, його віри, традицій та культури. Перший етап філософського осмислення української ідеї сягає кінця ХІХ ст., другий припадає на часи

революції 1917–1920 рр., а третій етап розпочався з активізацією суспільно-політичного руху з метою національної суверенізації наприкінці 1980-х рр. З того часу важливого значення набула структуризація змісту впровадження і легітимації національної ідеї. На наш погляд, національна ідея українства є філософією цілепокладання нації в її основних визначальних екзистенціалах, які артикують пріоритети в ключових сферах – духовно-світоглядній, теологічній, онтологічній, аксіологічній, вольовій тощо.

Зважений телеологічний підхід до зазначеного аспекту розкриває М. Попович, на переконання якого «національна ідея повинна бути конструктивною, мати реалістичні цілі та спиратися на ефективні соціальні технології їх досягнення» [11, с. 6]. У цьому сенсі здебільшого дослідники виокремлюють ціннісну та раціональну моделі обґрунтування національної ідеї українства. Ціннісний підхід ініціює доцільність формулювання і запровадження в життя національної ідеї з огляду на її самоцінність як реалізацію фундаментальних для самоідентифікації людини цінностей – свободи, гідності, справедливості тощо.

Натомість раціональна модель акцентує увагу на значущості для суспільства реалізації інтелектуального потенціалу, закладеного в національній ідеї. При цьому раціонально зважені кроки легше робити тоді, коли існує певний обсяг інформації щодо існуючих альтернатив. Разом з тим необхідно враховувати, що «відсутність інтелектуального ресурсу, панування посередності, “пересічної свідомості” позбавляє ілюзії, що демократичні процедури (дискусії, суперечки, аргументація точок зору тощо) можуть виконати своє призначення» [5, с. 91].

Безсумнівно, що національна ідея українства набуває конструктивних ознак лише тоді, коли переходить зі сфери абстрактних теоретизувань в площину практичного державотворення. За своєю внутрішньою структурою поняття національної ідеї є не лише конструктивно-теоретичним, а й логічним визначенням раціоналізму етнонаціональної свідомості. Національна ідея українства враховує національні інтереси та нагальні потреби як соціокультурну обумовленість її ірраціональних (емоційно-чуттєвих) та раціональних (логічно-мисленнєвих) чинників. Як слушно підкреслює О. Пашкова, «зміст національної ідеї не лише абстрактний, а й конкретний, оскільки він втілює прагнення усіх поколінь: і тих, що жили в історичному минулому, і тих, що житимуть у майбутньому, однак у першу чергу тих, що живуть сьогодні. Таким чином, національну ідею слід визначити як ідею самопізнання, самовизначення і самореалізації» [10, с. 39].

Крім того, варто враховувати, що українська ідея – це теоретичний вираз самоусвідомлення українським народом своєї самобутності та індивідуальності, цивілізаційної самоцінності, права на самовизначення, самостійний розвиток і національну незалежність. Осмислення її сутності, зародження та функціонування становлять основний зміст філософії української ідеї. Суттєвим компонентом зазначеного контексту є проблема генезису національної ідеї, її першовитоків та закономірностей становлення. В пропонуваному аспекті М. Розумний слушно акцентує на тому, що «Не слід розглядати українську ідею лише як загальну інтенцію, нерелектоване емотивне начало, хоч і в цій іпостасі вона, звичайно, виступає» [13, с. 101].

За умов, коли сам акцент на ідейно-світоглядному конструктивізмі викликає певні жахи з боку тоталітарних ідеологій, будь-які спроби окреслити змістовні аспекти ідей розвитку ризикують наразитися на негативну оцінку. На жаль,

сучасний буттєвий простір українства характеризується розпадом та маргінальністю соціальності, де розпорошена єдність народу. Це покладає додаткові зобов'язання стосовно необхідності здійснення своєчасних управлінських корекцій в суспільному житті українства. З-поміж багатьох чинників ідейних пріоритетів українства, що забезпечують єдність європейського цивілізаційного феномена, значущим для перспектив становлення України як повноцінної та ефективної держави є триада інтелектуальної парадигми: це демократизм, інноваційність, раціоналізм. Як зазначав Б. Рассел, «демократія – це засіб (найкращий з тих, що були винайдені донині) зниження рівня втручання влади у свободу людей» [12, с. 70].

Таким чином, у сучасних умовах розвитку постмодерністської культури питання пріоритетної ідейності нівелюються в силу того, що митці перестають розглядати свою творчу діяльність як «служіння» своєму народу, і намагаються наслідувати західних інтелектуалів, чиє буття відрізняється від решти суспільства виключно тим, що вони заробляють на життя розумовою працею. Така поведінка абсолютно вписується в ліберально-демократичний світогляд, який пропонує індивідуальний колективізм як свободу дій та думок. Але така поведінка не відповідає викликам суспільного часу і тим загрозам, які стоять перед сучасним українством.

Сьогодні ідейно-світоглядна матриця українства повинна враховувати знання, переконання, симпатії та антипатії соціально активного та інноваційно налаштованого середнього класу, який є базовим для розвитку європейської цивілізації. Тому варто віднаходити такі загальнонаціональні духовні орієнтири, які спроможні консолідувати українство (наприклад, ідея соборності), оскільки існує нагальна потреба відродження та модернізації ефективно діючих національних

традицій і базових цінностей. За цих умов необхідно зміцнити національну ідентичність українства, врахувати нагальні потреби та інтереси українських громадян. Українство має бути зацікавленим у тому, щоб актуалізувати ідеологему гідності, яка спроможна протистояти ідеологічній порожноті деяких суспільно-політичних практик. Саме філософія як світоглядно-інтелектуальний механізм розвитку духовності спільноти дозволить оптимізувати креативно-евристичні можливості та соціальний капітал українства. Формування спільних ідейних пріоритетів українства дозволить Україні утвердитися в колі інших розвинутих держав, що представляють європейську цивілізацію.

1. Арон Р. Избранное: Введение в философию истории / Р. Арон. – СПб.: Университетская книга, 2000. – 543 с. 2. Донцов Д. Націоналізм / Д. Донцов. – Лондон: Українська видавнича спілка; Торонто: Ліга визволення України, 1966. – 363 с. 3. Дробноход М. Стийкий екологічно безпечний розвиток: Український контекст / М. Дробноход // Дзеркало тижня, № 21 (345) 2–8 червня. – С. 36–39. 4. Забужко О. Філософія української ідеї та Європейський контекст: франківський період / О. Забужко. – К.: Факт, 2006. – 156 с. 5. Ільїн В. Влада, інтелект, мораль / В. Ільїн // Народний депутат, № 1. – 2008. – С. 91–95. 6. Лебон Г. Психология народов и масс / Пер. с фр. / Г. Лебон. – М.: Академический проект, 2011. – 238 с. 7. Липинський В. Листи до братів – хліборобів / В. Липинський. – Відень: Булава, 1926. – 421 с. 8. Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність: український контекст / Лариса Панасівна Нагорна. – К.: ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008. – 405 с. 9. Конт О. Курс позитивної філософії / Перевод с французского И. А. Шапиро / О. Конт. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2003. – 256 с. 10. Пашкова О. Національна ідея: теоретичний аналіз змісту поняття [Текст] / О. Пашкова // Нова політика. – 2000. – № 5. – С. 37–39. 11. Попович М. В. Національна ідея і соціальні трансформації в Україні / М. В. Попович та ін. – К.: Український центр духовної культури, 2005. – 328 с. 12. Рассел Б. Філософський словарь разума, материи и морали [Текст] / Б. Рассел. Пер с англ. – К.: Port-Royal, 1996. – 368 с. 13. Розумний М. Микола Хвильовий та українська ідея / М. Розумний // Генеза. – 1994. – С. 100–102. 14. Фромм Э. Революция надежды / Фромм Э. Психологизм и этика. – М.: Республика, 1993. – 352 с.

Володимир Медушівський

Відеокліпи в телевізійному просторі України

У статті досліджується такий інструмент соціальної комунікації, як музичний відеокліп. Він як феномен телевізійного мовлення стає важливим компонентом у структурі екранної продукції та у сучасній культурі в цілому. Практично жоден із сучасних естрадних виконавців не обходиться без цього інструменту звернення до масової аудиторії. У статті здійснено аналіз змісту та форм вітчизняних відеокліпів.

The article is devoted to the study of such tool of social communication as musical video clip. It as a phenomenon of TV broadcasting became an important component in the structure of on-screen production and in modern culture in the whole. No one modern variety performers can do without this tool of promotion to the mass audience. In this article the content and forms of the created in Ukraine video clips are analyzed.

Процес розвитку аудіовізуальних засобів масової комунікації та заповнення ними українського телевізійного простору знаходиться в постійному русі, перетворенні, трансформації. Поява нових різновидів екранізованих творів йде паралельно з постійним існуванням або зникненням старих. Продукти зарубіжного виробництва адаптуються у вітчизняному середовищі, доповнюють його. Удосконалення технічних засобів, розширення технологічних можливостей в поєднанні зі змінами в соціумі призводять до появи нових жанрів з новою виразністю, з новими можливостями впливати на масову свідомість. У зв'язку з цим, цікавість до форм телевізійного повідомлення, зокрема музичного, є досить правомірним та актуальним.

Досить цікавим телевізійним жанром, який з'явився в останні десятиріччя, є відеокліп, який став самостійною одиницею, що має безліч характерних рис і функцій. До них належать: аудіо і відео параметри існування, невеликий хронометраж (2–4 хв.), структурна відокремленість і заверше-

ність, спроможність мати багаторазові незмінні повторення. В основі відеокліпів міститься виконання музичного твору, частіше за все з словесним текстом, який, як правило, знімається на цифровий носій, рідше на кіноплівку, і транслюється в мережі телевізійного повідомлення та в інтернеті. Відеокліп є симбіотичним поєднанням кількох видів мистецтва. В ньому музика супроводжується відображенням, яке має властивості, що характерні для театру, кіно, телебачення, документалістики, інших форм візуалізації. Кожен з цих компонентів має свою виразність, особливу змістовність, що вносить свою частку в кінцевий художній результат.

Осмісленню суті відеокліпів, їхньому змістовному і функціональному різнобарв'ю присвячено кілька робіт. У них цей жанр відеопродукції розглядається з різних позицій: в системі роботи зі звуком в просторі [1], синтезу різновидів мистецтва [2], естетичних особливостей [3], місцеположення в музичному телебаченні [5], наявності всіляких різновидів [4]. Автори цих досліджень на матеріалі